

Özdemir-Ocaklı, B. ve Duyan, V. (2020). Yaşlı erkek hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçları üzerine nitel bir inceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1547-1578.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 10.05.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.09.2020

YAŞLI ERKEK HÜKÜMLÜLERİN PSİKO-SOSYAL İHTİYAÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME¹

A Qualitative Inquiry into the Psycho-Social Needs of Older Male Inmates

Burcu ÖZDEMİR OCAKLI*

Veli DUYAN**

*Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9027-2880 , ozdemirburcu@gmail.com

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4316-5756 duyanveli@yahoo.com

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Bu durum ceza infaz kurumlarındaki yaşlı sayısı artışını da beraberinde getirmektedir. Yaşlı hükümlülerin genç hükümlülerden farklılaşan psiko-sosyal ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçların belirlenerek gerekli önlemlerin alınması ve müdahalelerin yapılması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Literatürdeki bu boşluktan yola çıkan bu çalışmanın amacı yaşlı erkek hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını ekolojik yaklaşım çerçevesinde ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Ankara’daki 4 açık ceza infaz kurumunda (Ankara, Sincan, Ayaş, Kalecik) 50 yaş üstündeki 35 hükümlü ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sosyal, duyuşsal ve tinsel gelişim kapsamında değerlendirilmiş, özellikle sosyal ve duyuşsal ihtiyaçların ceza infaz sürecinde yeterince karşılanamadığı, tinselliğin ise daha ön plana çıktığı görülmüştür. Aileye ve özgürlüğe duyulan özlem, utanç duygusu ve salıverilme sonrasına yönelik endişe gibi duyguların yanı sıra, yaşlı ayrımcılığı ve suç ayrımcılığı gibi deneyimler yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal iyilik hallerini olumsuz olarak etkilemektedir. Açık ceza infaz kurumlarının kapalı ceza infaz kurumlarına göre daha fazla tercih edilmesine rağmen yaşlı hükümlüler arasında alternatif ceza infaz modellerinin uygulanması isteği hâkimdir. Hem ceza infaz sürecinde, hem de salıverilme sonrasında yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal iyilik hallerini iyileştirmek ve desteklemek için sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı hükümlüler, psiko-sosyal ihtiyaçlar, ekolojik yaklaşım

¹ Bu çalışma, Burcu Özdemir Ocaklı’nın ‘Yaşlı Hükümlülerin Sosyal Hizmet İhtiyaçları: Ankara Örneği’ adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

ABSTRACT

The share of older population is increasing in the world and in Turkey. This situation is accompanied by an increase in the number of older people in prisons. Older prisoners have different psycho-social needs compared to younger prisoners. Determining these needs is necessary to take preventive measures and make necessary interventions. However, research studies conducted in this field are limited in Turkey. The objective of this study is to demonstrate the psychosocial needs of older male prisoners within the scope of ecological theory. In this context, 35 semi-structured qualitative interviews with 35 older convicts over 50 are conducted in 4 open prisons (Ankara, Sincan, Ayaş, Kalecik) in Ankara. The findings show that social and affectual needs of older people could not be met adequately and spirituality has become more prominent during their time in prison. In addition to feelings like longing for family and freedom, sense of shame and anxiety about the aftermath of release, experiences such as ageism and crime type discrimination negatively affect the psycho-social well-being of older prisoners. Even though open institutions are preferred over closed institutions, the desire for alternative penal execution models is dominant. In order to improve the psycho-social well-being of older prisoners, social work interventions need to be developed.

Key words: Older prisoners, psycho-social needs, ecological approach

GİRİŞ

21. yüzyılın en önemli "mega trend"lerinden biri de şüphesiz demografik yaşlanmadır. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Teknolojik ve tıbbi gelişmelere bağlı olarak doğum ve ölüm oranlarının azalmasıyla birlikte ortalama beklenen yaşam süresi uzamakta, yaşlı bireylerin nüfus içindeki oranı göreceli olarak artmaktadır. 2014-2019 yılları arasında Türkiye'deki yaşlı bireylerin (65+) sayısı %21,9 oranında artarak 6.192.962'den 7.550.727'ye çıkmıştır. 65 yaş üstü bireylerin toplam nüfusun içindeki oranı ise %8 'den %9,2'ye ulaşmıştır (TÜİK, 2020). Yaşlanan nüfusla birlikte yaşlı tutuklu ve hükümlü sayıları da artış göstermektedir. Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna göre, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) tutuklu 55 yaş üstü birey sayısı 1995 yılında 32.600 iken 2010 yılında 124.400 kişiyle 4 katına çıkmıştır (Human Rights Watch, 2012). İngiltere'de 1990 ile 2000 yılları arasında, 50-59 yaş aralığındaki yaşlı hükümlü sayısı %111 artmış, 60 yaş üzeri hükümlü sayısı ise %216 artmıştır (Howse, 2003). Kanada'da da 2003-2014 yılları arasında belirgin bir artış yaşanmış, 50 yaş üstü hükümlülerin sayısı %101 oranında artmıştır (Stevens ve ark., 2018). Bu durum "cezaevlerinin grileşmesi" olarak adlandırılmaktadır (Gross, 2007).

Türkiye'deki hükümlü ve tutuklu bireylerin yaş gruplarına göre dağılımına ilişkin güncel veri mevcut değildir. Demografik yaşlanmayla birlikte yaşlı hükümlü ve tutuklu sayısının yıllar geçtikçe artması muhtemel bir durumdur, ancak yaşlı hükümlülerle ilgili yapılan son düzenlemelerle birlikte bu ceza infaz kurumlarında kalan daha fazla yaşlı

hükümlünün denetimli serbestlik ve konut infazından faydalanma fırsatı doğmuştur (Resmi Gazete, 2020).

Kriminolojik çalışmalarda yaş tanımları genellikle ülke bağlamında değişmektedir. ABD ve Avustralya'da kriminolojik bağlamda yaşlılık sınırı 50 olarak belirlenirken, İngiltere'de 60 ya da 65 yaş sınırı (Howse, 2003), Kanada'da ise 50-64 yaş aralığı kullanılmaktadır (Uzoaba, 1998). Ceza infaz sürecinin yaşlanma üzerine olan olumsuz etkisinin yanı sıra mükerrer suç oranları göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan çalışmalar 50 yaşından sonra tekrar suç işlemenin büyük ölçüde azaldığını göstermektedir. ABD'de yapılan bir çalışmaya göre 50 yaş üstü salıverilen hükümlülerin tekrar suç işleme oranı %2 iken, bu oran 65 yaş üstü bireyler için neredeyse %0'dır (Roberts, 2015). Türkiye'de ise adli çalışmalarda böyle bir yaş ayırımı mevcut değildir.

Her ne kadar literatürde farklı gruplandırmalar mevcut olsa da yaşlı hükümlüler genellikle kriminolojik olarak üç farklı kategoride değerlendirilmektedir (Aday, 1994; Goetting, 1984). Birinci kategoriye ilk kez 50 yaşından sonra hüküm giyen *yaşlı hükümlüler* oluşturmaktadır. İkinci kategoride ise 50 yaşını doldurmadan önce hüküm giyen ve *ceza infaz kurumunda yaşlanan hükümlüler* bulunmaktadır. Uzun süreli hapis cezası alan bu bireyler ceza infaz kurumunda 50 yaşını doldurmuş ve bu kurumda yaşlanmışlardır. Aralarında şartlı tahliye olmadan hayatını kaybedenler de bulunmaktadır. Üçüncü kategorideki *mükerrer hükümlüler* ise birden fazla hapis cezasına çarptırılmış hükümlülerdir ve 50 yaşından önce hüküm giymişlerdir. İkinci kategoride bahsi geçen hükümlüleri kapsamamaktadır.

Her yaş grubunda olduğu gibi, yaşlı bireyler de kendilerine özgü psiko-sosyal özelliklere sahiptir. Yaşam seyri yaklaşımına göre genetik faktörlerin yanı sıra, yaşam biçimi, karşılaşılan önemli yaşam olayları gibi çevresel, sosyal ve psikolojik faktörler de yaşlanma sürecini etkilemektedir (Elder, 1975). Erik Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre yaşlılık insan hayatının sekizinci ve en sonuncu safhasıdır. Bu dönemde yaşlı bireyler benlik bütünlüklerini umutsuzluğa karşı korumaya çalışırlar ve kendilerini "geride bırakabildikleri" olarak görürler (Zastrow & Kirst-Ashman, 2014). Benzer şekilde yaşlanma sürecini psiko-sosyal açıdan açıklamaya çalışan farklı birçok kuram (ör. aktivite, yaşamdan geri çekilme, süreklilik, rol kaybetme) bulunmaktadır. Ancak ceza infaz sürecindeki psiko-sosyal gelişim aşamaları çok farklı olabilir ve her bireyin yaşam döngüsü kendi içerisinde değerlendirilmelidir.

Hapsedilmeyle birlikte yaşlı hükümlüler birçok kayıp yaşamaktadırlar. Bu kayıplar arasında özgürlük, özerklik ve güvenlik duygusu yer almaktadır. Ayrıca, ceza infaz kurumları, zihinsel veya fiziksel olarak kırılğan yaşlı hükümlüler için ezici olabilecek yeni bir alt kültür, yabancı bir dizi kural ve dil sunmaktadır. Yapılan araştırmalar yaşlı hükümlülerin diğer yaş gruplarındaki hükümlülere göre daha fazla kaygı, bunalım, depresyon, güvensizlik, bağımlılık ve yetersizlik duyguları yaşadığını göstermektedir (Haugebrook vd.; 2010; Hayes vd., 2012; Murdoch, Morris ve Holmes, 2008; Panton, 1977). Uyarıların az olması yaşlı hükümlülerde “hayal kırıklığı, öfke, korku, üzüntü ve kızgınlık” gibi çok çeşitli duyguları da tetiklemektedir (Haney, 2006).

Yaşla birlikte dini pratiklerin arttığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar dini pratiklerin yaşlıların duygusal iyilik halini güçlendirdiğini göstermektedir (Aday, Krabill ve Deaton-Owens, 2014; Koenig, George ve Siegler, 1988). Ayrıca öz değer kaybının önlenmesinde ve hayat mücadelesinin desteklenmesinde dinin büyük bir rol oynadığına dikkat çeken bir araştırma da bulunmaktadır (Clear vd., 2000). Başka bir çalışma ise dindarlık oranıyla ceza infaz kurumuna uyum seviyesi arasında olumlu bir ilişki bulmuştur (Clear ve Sumter, 2002).

Ülkemizde yaşlı tutuklu ve hükümlülere yönelik yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır ve genellikle yaşlı tutukluların/hükümlülerin sosyo-demografik profillerini ortaya çıkarmayı amaçlayan sosyolojik çalışmalardır (Saygılı ve Kökrek, 1997; Uslu, 2010). Farklı yaş gruplarındaki tutuklu ve hükümlülerin sosyal hizmet ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla yapılan bir adet çalışmaya (Soytürk, 2013), yaşlı bireyler özelinde psiko-sosyal ihtiyaçların tespitine yönelik ise yine bir adet çalışmaya rastlanmıştır (Polat, 2016). Ancak bu çalışmada belirlenen psiko-sosyal sorunlar nicel bir çalışma olması nedeniyle sınırlı kalmıştır ve derinlemesine bir analiz yapılması mümkün olmamıştır.

Görüldüğü gibi, gerontolojik sosyal hizmet ve adli sosyal hizmetin kesişiminde bulunan yaşlı hükümlü refahı giderek önemi artan bir konudur ve bu konuda yapılan araştırmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak isteyen bu nitel araştırmanın amacı yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal sorunlarını ve ihtiyaçlarını belirleyerek hem mikro düzeyde müdahale hem de makro düzeyde politika önerileri sunmaktır.

Kuramsal Çerçeve

Araştırma kapsamında sosyal hizmetin temel kuramlarından biri olan “ekolojik yaklaşım” kullanılmıştır. Ekolojik yaklaşım sosyal hizmet uzmanlarının yedi farklı seviyede beş gelişimsel boyutu (fiziksel, sosyal, duyuşsal, bilişsel, tinsel) değerlendirerek sosyal olguları ve sorunları değerlendirmesine olanak tanımaktadır (Derezotes, 2000; Duyan, 2012). Ekolojik yaklaşımın bir boyutu olan çevresel koşullar, bireyin içinde yaşadığı fiziksel çevrenin bireyin beş gelişimsel boyutuna olan etkisini incelemeye olanak sağlar. Bu araştırma kapsamında ekolojik değerlendirmenin boyutlarından biri olan “çevresel koşullar” odak noktası olarak kullanılmış, ceza infaz kurumu ortamının, diğer bir deyişle yaşlı hükümlülerin içinde buldukları bu yapay yaşam alanının yaşlı bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını nasıl etkilediğine yönelik analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında da psiko-sosyal sorunların ve ihtiyaçların belirlenmesinde sosyal, duyuşsal ve tinsel gelişim boyutları incelenmiştir.

Sosyal gelişim bireylerin doğumlarından itibaren toplumsallaşma süreciyle başlayan ve yaşamlarının sonuna kadar çevreyle olan sosyal ilişkilerini kapsayan bir boyuttur. Hükümlü yaşlıların sosyal çevrelerini ise aileleri, akraba ve arkadaşları, diğer hükümlüler ve ceza infaz personeli oluşturmaktadır. Sosyal gelişim boyutunda yaşlı hükümlülerin sosyal çevresiyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca psiko-sosyal iyilik hali üzerinde olumlu etkisi olan boş zaman aktiviteleri (Paggi, Jopp ve Hertzog, 2016; Joulain vd., 2019; Pressman vd., 2009) de sosyal boyut kapsamında değerlendirilmiştir.

Duyuşsal ihtiyaçlar ise duygular, öz-farkındalık ve hissedebilme kapasitesiyle alakalıdır (Derezotes, 2000). Yaşlı hükümlüler ceza infaz sürecinde umutsuzluk, çaresizlik, üzüntü, özlem, kızgınlık, kırgınlık ve benzeri birçok duygu deneyimlemektedirler. Yaşlılıkla birlikte bu duyguların daha az ya da daha belirgin bir şekilde hissedilmesi mümkündür. Bu duyguların farkında olma ve bu duyguları yönetebilme kapasitesi duyuşsal açıdan önem arz etmektedir. Bu farkındalık ve kapasite biyo-psiko-sosyal faktörlerden etkilendiği gibi diğer tüm gelişimsel boyutlardan da etkilenmektedir. Duyuşsal gelişim kapsamında ise yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki (kuruma ilk geliş, hüküm giyme ve salıverilme) duygularına odaklanılmıştır.

Tinsel boyut ise yaşlı hükümlülerin özellikle dini inanç ve pratikleri üzerinden analiz edilmiştir. Her ne kadar bu üç boyut ayrı olarak değerlendirilse de, her boyutun birbiriyle olan etkileşimi göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin birlikte yapılan bir tinsel aktivite (koşuş arkadaşlarıyla namaz kılmak/Kur'an okumak gibi), hem sosyal, hem de duyuşsal açıdan yaşlı hükümlüleri olumlu etkileyebilmektedir. Diğer bir deyişle, her boyut birbirini, her üç boyut da bir bütün olarak psiko-sosyal iyilik durumunu etkilemektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, toplumsal deneyimin nasıl yaratıldığı ve insanların bu deneyimle nasıl bağlantı kurduğuna odaklanmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2005; Willis, 2007). Bu bağlamda nitel araştırma, yaşlı hükümlülerin ceza infaz kurumu deneyimlerini ve bu deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkan psiko-sosyal sorunları ve ihtiyaçlarını belirlemede faydalı bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı hükümlülerin ihtiyaçlarına yönelik literatürdeki boşluğa işaret eden bu çalışmanın amacı Ankara'daki Açık Ceza İnfaz Kurumları'ndaki hüküm giymiş yaşlı bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemek ve sosyal hizmet bağlamında çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında amaçlı örnekleme biçimlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Araştırma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.04.2017 tarihli ve 118 sayılı onay belgesi alındıktan sonra Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nden araştırma izni alınmıştır. Ancak terör suçlarından tutuklanmış ya da hüküm giymiş bireylerle görüşme izni verilmediği için, görüşmelerin sadece açık ceza evlerinde yapılması uygun görülmüştür. Ankara ilinde bulunan toplam 4 açık ceza infaz kurumunda (Ankara, Sincan, Ayaş ve Kalecik) 50 yaş üstü 35 hükümlüyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan 50 yaş üstü kişilerin üç alt kategoriyi (yaşlı, ceza infaz kurumunda yaşlanan, mükerrer) temsil edecek şekilde seçilmeleri hedeflenmiş, ancak yapısal engellerden dolayı sadece iki kategorideki (yaşlı ve mükerrer) yaşlı hükümlülerle görüşülmüştür.

Erkek hükümlü sayısının kadınlara oranla daha yüksek olmasından dolayı, sadece 50 yaş üstü erkek hükümlüler seçilmiştir. Suç niteliğinin araştırmanın konusuyla doğrudan ilgili olmamasının yanı sıra, suç niteliğinin bilinmesinin araştırmacıyı ve araştırma sonuçlarını etkileme olasılığı sebebiyle hüküm giyilen suçların niteliği

değerlendirme kapsamına alınmamıştır. Yapılan analizlerde katılımcıların kimliklerini gizli tutmak için farklı isimler kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Nitel görüşmeler için literatürden faydalanılarak konu kılavuzu hazırlanmıştır. Konular ana çerçeve olan üç gelişim boyutu (sosyal, duyuşsal, tinsel) etrafında şekillendirilmiştir. Bu kılavuzda yaşlı hükümlülerin sosyo-demografik bilgileri; ceza infaz kurumundaki yaşantıları; aileleriyle, diğer hükümlülerle ve ceza infaz personeliyle olan sosyal ilişkileri; ceza infaz sürecindeki duygu ve düşünceleri; ceza infaz kurumlarındaki tinsel pratiklerine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Adalet Bakanlığı'ndan alınan izinle birlikte 3 Temmuz 2017 ve 3 Ağustos 2017 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha önce belirlenen kriterlere uygun ve görüşme yapabilecek durumda olan yaşlı hükümlüler psiko-sosyal servis çalışanlarının yönlendirmesi ile görüşmelere katılmışlardır. Ceza infaz kurumu personeli her aşamada araştırmacı ve raportöre yardımcı olmuştur. Ancak ceza infaz kurumlarının şehir merkezine uzak olması (özellikle Sincan, Ayaş ve Kalecik Açık Ceza İnfaz Kurumları) ve toplu taşıma araçlarının yetersiz olması araştırmacı ve raportörün ulaşımı konusunda sıkıntı yaratmıştır. Görüşmeler genellikle psiko-sosyal servis elemanının odasında, sadece görüşmeci ve raportör eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Olası güvenlik problemi olduğu düşünülen bir ceza infaz kurumunda ise infaz koruma memuru da görüşmelere eşlik etmiştir. Görüşme analizlerinde bu durumun görüşme seyrini ve cevapları etkileyebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Ses kaydı Adalet Bakanlığı iznine tabi olmadığından dolayı, araştırmacı ile birlikte görüşmelere bir adet raportör katılmıştır. Her görüşmeden sonra görüşmeci ve raportör görüşmelerin sağlamlasını yapmışlardır.

Katılımcılar genel olarak bilgi vermek için hevesli ve istekli bir tutum sergilemişlerdir. Araştırma konusu dışında da bilgi paylaşmak, sohbet etmek isteyen katılımcılara rastlanmıştır. Bu tür durumlarda araştırmacı katılımcıların belirli bir oranda farklı konulara değinmelerine ve kendilerini ifade etmelerine izin verilmiştir. Bazı katılımcılar görüşme sonunda görüşmelerin kendilerine iyi geldiğini, terapötik bir etki yarattığını belirtmişlerdir. Ancak bazı durumlarda araştırmacı ve katılımcılar arasındaki cinsiyet ve yaş farkı katılımcıların kendilerini tam olarak ifade etmeleri önünde engel teşkil etmiştir. Özellikle cinsel suçlardan hüküm giymiş yaşlı bireyler suçları ile konuşmaktan

çekinmişlerdir. Çok fazla konuşmak istemeyen, bilgi ve düşünce paylaşmaktan kaçınan katılımcılardan ise sondaj sorularıyla daha fazla bilgi alınmaya çalışılmıştır. İştirme problemi yaşayan yaşlı hükümlülerle görüşürken zorluk yaşanmıştır. Bu tür durumlarda sorular yüksek sesle ve birkaç kez tekrar edilmiştir. Görüşmeler 30 dakika ile 60 dakika arasında değişen sürelerde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizi için raportörün aldığı notlar ve araştırmacının gözlemleri kullanılmıştır. Tüm notlar okunduktan sonra tematik içerik analizi yapılmıştır. Kodlamalar kuramsal çerçeveye ve literatüre dayanarak hazırlanan konu kılavuzu çerçevesinde yapılmış, ortaya çıkan ek temalar ana çerçeveye eklenmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik bulgular üç ana başlık altında incelenmiştir. **Sosyal boyut** kapsamında aile ilişkileri, arkadaş ve akraba ilişkileri, ceza infaz kurumu içi ilişkiler irdelenmiştir. Aile görüşmelerini olumsuz etkileyen *ceza infaz kurumlarına olan coğrafi mesafe ve ulaşım zorlukları, maddi yetersizlikler, görüş sürecinin 'eziyetli' olması* gibi faktörler yaşlı hükümlülerin yüz yüze görüşme yerine telefon görüşmelerini tercih etmelerine sebep olmaktadır. Ceza infaz kurumu içindeki ilişkiler ise *diğer hükümlülerle olan ilişkiler* ve *ceza infaz kurumu personeliyle olan ilişkiler* olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Diğer hükümlülerle olan ilişkiler kapsamında suç ayrımcılığı ve yaşlı ayrımcılığı olmak üzere iki tema ortaya çıkmıştır. *Boş zaman aktiviteleri* de sosyal boyutun alt temalarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Duyuşsal boyut kapsamında ceza infaz sürecinin farklı evrelerindeki duygular değerlendirilmiştir. *Ceza infaz kurumuna ilk geliş, ceza infaz süreci, salıverilme sonrası süreç* ve *psiko-sosyal servisten faydalanma* duyuşsal boyutun dört alt temasını oluşturmaktadır. Ceza infaz sürecinde ise ortaya çıkan alt temalar *aileye duyulan özlem, utanç duygusu, özgürlüğe duyulan özlem* ve hissedilen yaşlıdır. **Tinsel boyut** kapsamında ise dini pratiklere odaklanılmıştır.

1. Sosyal Boyut

Sosyal boyut, yaşlı hükümlülerin sosyal çevresini oluşturan unsurlar çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda yaşlı hükümlülerin aileleriyle, arkadaş ve akrabalarıyla, diğer hükümlülerle ve ceza infaz kurumu personeliyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Ayrıca sosyal hayatın bir parçası olan sosyal faaliyetler de “boş zaman aktiviteleri” olarak bu başlık altında değerlendirilmiştir.

a. Aile İlişkileri

Aile ilişkileri yaşlı bireylerin sosyal hayatının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler ailelerinin ceza infaz kurumlarındaki yaşlı hükümlüler için de büyük bir destek kaynağı olduğunu göstermiştir. Yaşlı bireylerin aileleri hakkında sorulan soruları cevaplarken genellikle keyif aldıkları, daha detaylı cevaplar verdikleri ve daha istekli oldukları gözlemlenmiştir. Yaşlı hükümlülerin aileleriyle olan ilişkilerine bakıldığında genellikle yakın bir ilişki içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle eşleri ve çocukları ile iletişimleri devam etmektedir. Genellikle telefon yoluyla aileleriyle görüşmekte olan yaşlı hükümlüler, ailelerinin ceza infaz kurumlarına gelmelerini istememektedirler. Hükümlülerin ailelerini istememe nedenleri arasında *ceza infaz kurumlarının “uzak” ve ulaşımın zor olması, maddi yetersizlikler, görüş sürecinin “eziyetli” olması ve alternatif görüşme imkânlarının bulunması* yer almaktadır:

Ceza infaz kurumlarının “uzak” ve ulaşımın zor olması: Ceza infaz kurumlarının yerleşim yerlerine uzak olması ve toplu taşıma imkânlarının olmaması aile ziyaretlerini olumsuz etkileyen durumlar arasında yer almaktadır. Yapılan ziyaretlerin aileye yük getirdiği düşüncesi hâkimdir.

“Çocuklar diyor gelelim diye ama ben erkek başıma burayı bulamam. Kimseye yük olmaya gerek yok. Yarım saat için rezillik çekmeye gerek yok.” (Samet, 57).

“Ailem gelmiyor, getirmiyorum. Ailem buraya ziyarete gelecek, olmadık eziyetlerle karşılaşacak. Yol uzak. Masraf” (Abdullah, 66).

“Çocuklarım ziyarete geliyordu kapalıdayken ama buraya gelemiyorlar, irak yer. Telefonla görüşüyoruz. Burası yaşlılar için zor. Çocuklarının torunlarının içinde olamıyorsun” (Rasim, 74).

“Benim ziyaretçim buraya gelmez. Ben de onları bu ortama sokmak istemedim” (Adem, 65).

Maddi yetersizlikler: Hükümlü yaşlıların gelir düzeylerine bakıldığında genel olarak düşük sosyo-ekonomik profillere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, ailelerin ziyaretleri önünde de bir engel teşkil etmektedir.

“[Geldiğimden beri] ailemle görüşemedim, (maddi) imkânım olmadı. Öyle de olsa ailemin gelmesini istemezdim. Oğlum gelir ama şu an çözüm arıyorlar” (İbrahim, 54).

“Aileme günde en az 3 sefer telefon açıyorum. Onları görüşe getirtmiyorum. Ekonomik açıdan zor, burası uzak. Zaten telefonla görüşüyoruz. İzine çıkıyoruz” (Aziz, 56).

Görüş sürecinin “eziyetli” olması: Yukarıda da belirtildiği gibi yaşlı hükümlüler ailelerinin ceza infaz kurumlarına gelmelerini istememektedir ve bu durumun nedenleri arasında ceza infaz kurumu koşullarının aile için uygunsuzluğu yer almaktadır. Görüşlerden önce ailenin güvenlik nedeniyle aranması ailelerin ve hükümlülerin sıklıkla dile getirdiği bir durumdur. Detaylı aramaların onur kırıcı olduğunu belirten yaşlı hükümlüler, ailelerin psikolojik şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir.

“Görüşlerde sık sık ailemiz aranıyor. İçeriye uyuşturucu sokanlar yüzünden” (Seyfettin, 69).

“Biraktığımda çocuklarım küçücüktü. Şimdi evlendiler, memuriyete atıldılar. Çocukları oldu. Kolay değil. Kapalıdayken ziyaretime geliyorlardı. Bazen getirtmiyordum. Görüşe geldiğinde görüşçülerin de psikolojisi bozuluyor. Eşin çocukların ister istemez aramalarla (güvenlik) taciz ediliyor. O nedenle görüşlere getirtmiyordum” (Hacı, 60).

“Burada 3 ay kaldığımda ailemle görüşmedim. Sadece annem o zaman gidip geliyordu. Bir kere kapıda bayılmış geldiğinde, yaşlı insanlar (Koray, 51).

Açık ceza infaz kurumlarında sınırsız telefonla görüşme imkânı olması ve 3 ayda bir yaşlı hükümlülerin dışarı çıkma izinlerinin bulunması aile ziyaretlerinin tercih edilmemesine sebep olmaktadır.

“Ailem devamlı ziyarete geliyordu. Gelmeyin dedim. Artık ben 3 ayda bir izne gideceğim.” (Kurtuluş, 60).

“Kapalıda sadece açık görüşlere gelirlerdi. Burada ziyaretlere getirtmiyorum. Telefon görüşleri var zaten” (Haydar, 64).

“Ziyaretçim yok. Başka kanallardan biri para yatırıyor. Cezaevinin kapısına çocuklar gelmez. Çocuklarım gelsin istemem. Ziyaretçi gelirse kabul etmem dedim. İzinlerde gidiyorum” (Tacettin, 64).

“Ailem ziyarete gelemiyor. Cumartesi pazar olsa görüş daha çok gelecekler ama telefonla arıyoruz” (Hacı, 60).

b. Arkadaş ve Akrabalarla İlişkiler

Çekirdek ailenin yanı sıra, geniş aile, arkadaşlar ve yakın çevre de yaşlı bireylerin sosyal yaşamının büyük bir parçasıdır. Bazı katılımcılar ceza infaz kurumuna girdikten sonra yakın çevrelerinden tepki gördüklerini ve bu kişilerce dışlandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum bazı hükümlülerde güvensizlik duygusunu da beraberinde getirmiştir.

“Paramı kaybettim ama dostlarımı buldum. Etrafımda dost diye gördüklerimin dost olmadığını öğrendim” (Yusuf, 68).

Kadere küstüm, arkadaşlarıma küstüm. Şimdi babama güvenmem. İmzanın bedelini ödüyorum” (Samet, 54).

c. Ceza İnfaz Kurumu İçi İlişkiler

Yaşlı hükümlülerin ceza infaz süreci boyunca en yakın sosyal ağlarını ceza infaz kurumlarındaki diğer hükümlüler ve ceza infaz kurumlarındaki personel oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı hükümlülerin genel olarak diğer hükümlülere karşı ön yargılı olduğu ve diğer hükümlülerle yakın ilişki kurmaktan kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca yaşlı hükümlülere yönelik suç ayrımcılığı ve yaşlı ayrımcılığı da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ceza infaz kurumu çalışanlarıyla olan ilişkileri ise “sorunsuz” olarak nitelendirilmiştir.

Diğer Hükümlülerle Olan İlişkiler

Açık ceza infaz kurumlarında sosyal çevrenin büyük çoğunluğunu diğer hükümlüler ve çalıştıkları iş yurtlarındaki iş arkadaşları oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler yaşlı bireylerin genellikle diğer hükümlülerle yakın ilişki kurmaktan kaçındıklarını, hatta diğer hükümlülere karşı oldukça olumsuz duygular beslediklerini göstermektedir. Ceza infaz kurumlarda arkadaş edinilemeyeceğini, diğer hükümlülerin değer yargılarının kendilerininkilerle uyuşmadığını belirtmişlerdir:

“Konuşmayı çok sevmem. Buradan arkadaş çıkacağına ben inanmıyorum. Sadece kapalıda sohbet ediyorduk, çevre edindik. Ama burada arkadaş olmaz, tanıyamıyorsun. Aile ortamına girecek arkadaş olmaz, sadece sokakta yer içersin” (Selim, 64).

“Burada arkadaş edinilmez. Çeşitli suçlardan gelen var. Girmiş bir daha gelmiş. Dışarı çıkıp bir daha işleyip gelir. Suç makinesi olmuş. Devletin bu insanları ayırması lazım. Uyum sağlayamıyoruz” (İsmail, 73).

“Burada para falan taşımak güvenli değil, 10 tane insanlar birlikte yaşıyorsun. Öyle fazla arkadaşım yok. Daha çok emsallerim ile sohbet ediyorum” (Necdet, 67).

“Koğuştta kendi yaşitlarımız var. Cezaevinde içli dışlı olmak doğru değil, zarar verebilir. Mümkün olduğunca tek başıma idare ediyor” (Kenan, 58).

“Kişilerle ilişki kuramıyorum, yalnızlık daha tatlı geliyor. Kişilerle konuşurken sıkılıyorum. Arkadaş var da samimi değil” (İrfan, 60).

“Öyle insanlarla kalıyoruz ki burada hep çakal. Bugün çıkırsa yarın geri gelecek tipler hepsi. Onlarla ne paylaşacağım ki” (Hidayet, 63).

Suç Ayrımcılığı: Yaşlı hükümlüler arasında Özellikle hırsızlık, madde bağımlılığı ve cinsel suçlardan hüküm giyenlere karşı büyük bir önyargı ve ayrımcılık mevcuttur. Özellikle cinsel suçlardan hüküm giymiş yaşlılar bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda suç ayrımcılığı yapan yaşlı hükümlüler de bu durumdan psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir:

“Burada esrarcısı ile birlikte kalıyoruz. Benim onlarla samimiyetim olamaz. Esrarcısı, cinselden gelen suçlularla iletişim kuramam. Koğuştta bulunduğum yerde bir şey olur mu diye tedirgin oluyorum. Suç türüne göre ayırım olsa daha iyi olur” (Cevdet, 67).

“Pek arkadaş çevrem yok. Konuşacağım kimse yok. Uyuşturucudan yatıyor, hırsız, dolandırıcı burada. Kiminle konuşayım. Burada kültür düzeyi yüksek, iyi ailenin çocuğu yok. Hep’den (semt) insanlar dolu” (Asım, 65).

“Karışık koğuştayız. Dolandırıcı hırsız ile aynı koğuştayız. İrzci var mı bilmiyoruz. İdare suç ayırımı yapmıyor. Yaşa göre de olsun, suça göre de ayırım olsun. İrzci olursa ben ona bir şekilde zarar veririm. Fırsatını bulursa mahkûm onu içeride öldürür, kendi meselesi olarak görür. İrzciler burada horlanıyorlar” (Dursun, 66).

Yaşlı Ayrımcılığı: Yapılan görüşmelerde sadece suç ayrımcılığı değil, yaşlı ayrımcılığının de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Kuşaklararası çatışma ve uyuşmazlık, ceza infaz kurumlarında da sıklıkla yaşanmaktadır. Toplu yaşam

alanlarında gençlerin ve yaşlıların bir arada bulunması anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açmaktadır. Katılımcıların çoğu gençlerle aynı odada ya da koğuştta kalmak istemediklerini, kendi yaşlılarıyla vakit geçirmek istediklerini belirtmişlerdir. Gençleri 'saygısız' olarak nitelendirmişler, kendilerine "hürmet" göstermediklerini belirtmişlerdir.

"Karışık koğuştta kaldım. Hepsi genç çocuk, hepsi uyuşturucudan falan gelmiş. TV izleyemedim, sigaradan rahatsız oldum. Yaşıma hürmeten pek bir şey demediler ama koğuştlarımızda akranlarımız olsa daha iyi olur. Şimdi koğuştlarda hep gençler. Birine bir şey diyemiyorum" (Asım, 65).

"Burada 10 kişilik koğuştayız. Kendi emsallerimiz ile aynı koğuştta vermiyorlar. (Gençlerle) iletişim konusunda sıkıntılar yaşıyoruz. Bazı çocukların aile terbiyesi yok. Kendi yaşlılarımızla, akranlarımızla kalsak daha iyi olur" (Halil, 60).

"Şimdiki genç takım tam takım. Gençlerle anlaşmamız mümkün değil. Yaşlıların gençlerle ilişkileri zor. Şimdiki gençlikle iletişim kuramıyorsunuz. Gençlerde saygısızlık oluyor. Koğuştları ayırsalar daha iyi olur" (İrfan, 60).

"Burada psikolojim bozuldu. Mahkûmların farklı farklı hepsinin psikolojisi bozuk. 18 kişi bir koğuştta yatıyoruz. Benim karşımda yatan mahkûm dolabımı açmış. İdareye söyledim. Burada cinayet işleyecek hale geldim. Koğuştumu değiştirin dedim. 20 yaşlarında adam. Kendi yaşlılarımla kalsam tabi daha iyi" (Haydar, 64).

"Adam genç geliyor sırada önümüze geçiyor. Saygı sevgi kalmamış" (Seyfettin, 69).

"Burada yaşlıyız, gelip sırada önüne geçerler. Bir şey diyemezsin. Zorbalık oluyor" (Kurtuluş, 60).

"Genelde yaşlılarla sohbet ederim. Gençlerle işimiz olmaz. Gençler kendine göre arkadaş seçiyor. Biz sayılıyız, 5-6 kişi yani. Şimdi pek saygı bir şey kalmamış. 'Lan' diye hitap ediyorlar, sıkıntı oluyor. Yaşlılarla kalmak çok daha iyi. Bizim elimize televizyon geçmiyor. Cezaevlerinde tuvaletten, televizyondan, 'yatakta sen üstte ben altta yatıyorum'dan çıkar dövüş. Telefon sırasında da demiyor ki bir 5 dakika da şu adam konuşsun. Saygı kalmamış" (Tahsin, 61).

Ceza İnfaz Personeliyle İlişkiler

Görüşmeler sırasında katılımcılara ceza infaz kurumu çalışanları ile ilişkilerine dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların en yoğun ilişki içinde oldukları kişiler infaz koruma memurlarıdır. İdare ve psiko-sosyal servis ile iletişimleri asgari seviyededir. Katılımcılar genel olarak ceza infaz kurumu çalışanlarından memnundurlar. Ancak verilen cevaplarda araştırma bulgularının idare ile paylaşılma korkusunun da etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

“Osman başkan (İKM) ile çok iyiyim. Burada sıkıntım yok. Saygı, sevgi var. İdareden kaynaklanıyor” (Muharrem, 62).

“İKM’ler memurlar ilgi gösteriyorlar, hepsi çok iyiler. Memur koğuşunda çok rahattım (kapalı ceza infaz kurumu). Çok yardımcı oluyorlar.” (Adem, 65).

“İdareden bir sıkıntı yok.” (Kenan, 58).

“Buradaki memurlar olsun, idare olsun çok severler beni. Tonton dede derler.” (Halil, 60).

d. Boş Zaman Aktiviteleri

Yaşlı hükümlülerin boş zamanlarında genellikle kitap okuma, televizyon izleme, bulmaca çözmeye, şiir yazma gibi aktiviteler yaptıkları gözlemlenmiştir.

“Bu hafta izine çıkacağım, 100 tane kitap getirip arkadaşlara hediye edeceğim. Şu an okuduğum kitaplar Suç ve Ceza ve Tutunamayanlar” (Yusuf, 68).

“Dışarıda kitap okumuyordum ama burada okuyorum. Daha önce 3 ay kaldığımda kitap okuyordum, arkadaşlarla vakit geçiriyordum” (Koray, 51).

“Cezaevinde 1 yıl şiir yazdım. Şiirlerim hep neşeli. Mahpusluk hakkında yazmam” (Samet, 57).

“Burada tiyatrolara gidiyoruz. Anıtkabir ziyaretine, maça gittik. Televizyon izliyoruz.” (Halil, 60).

Yaşlı hükümlüler sosyalleşme ve vakit geçirme açısından açık ceza infaz kurumlarının “daha iyi” olduğunu belirtmişlerdir.

“Burada (açık ceza infaz kurumu) çalıştığım için vakit çabuk geçiyor. Bahçeye 20 kere çıkar gelirim. Hareket yaparım” (Samet, 57).

“Açık cezaevi daha iyi. En azından dışardasın. Bahçeye bakıyorum, çimleri suluyorum. Zaman geçiriyorum, kafamı dağıtıyorum” (İsmail, 73).

“Burada (açık ceza infaz kurumu) daha farklı. Koşuşçuluk yapıyorum. İstedığın zaman telefonla görüşüyorsun. İnsanlarla daha iç içesin. Haftanın 5 günü burada ziyaret var” (Muharrem, 62).

“Burası kapalıya göre daha iyi. Orada 4 duvarın arasında sosyal yaşam yok, bir şey yok” (Erdoğan, 62).

2. Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyu kapsamında yaşlı bireylerin ceza infaz sürecindeki duygularına odaklanılmıştır. Bu kapsamda özellikle kritik aşamalar olan ceza infaz kurumuna ilk geliş, ceza infaz süreci ve salıverilme sonrası yaşanan duygusal süreçler değerlendirilmiştir. Özellikle ceza infaz sürecinde aileye özlem duyma, hüküm giymekten ötürü utanç duyma ve benzer şekilde özgürlüğe özlem duyma yaşlı hükümlülerin öne çıkan duyuşsal özellikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca yaşlı hükümlülerin hissettikleri yaş da duyuşsal boyut kapsamında analiz edilmiştir. Buna ek olarak ceza infaz sürecinde psiko-sosyal destek alma ve ceza infaz kurumlarındaki psiko-sosyal servisten yararlanma durumları da değerlendirilmiştir.

a. Ceza infaz kurumuna geliş

Ceza infaz kurumuna ilk geliş, özellikle tutuklandıktan ya da hüküm giydikten sonra kapalı ceza infaz kurumlarına gelmek yaşlı hükümlülerce travmatik bir deneyim olarak değerlendirilmiştir. Hükümlüler belirli bir yaştan sonra ceza infaz kuruma gelmenin ağırlarına gittiğini, kendilerini oraya ait hissetmediklerini belirtmişlerdir. Yaşlı hükümlüler tarafından verilen aşağıdaki ifadelerde de eziklik, mahcubiyet, suçluluk ve umutsuzluk duygularının hâkim olduğu görülmektedir:

“Kapalı bir yerdesin. 73 yaşından sonra buraya gelmek ağır oldu” (İsmail, 73).

“İlk kapalıya geldiğimde şok olmuştum. Paramı vereyim bırakın beni dedim. Benim sicilim yok. Zoruna gidiyor insanın” (Muharrem, 62).

“Cezaevine ilk girdiğimde çok büyük eziklik duydum. Mahcubum, suçluluk duyuyorum” (Halil, 60).

“Filmlerde görürdüm, boynuna kart takarlar, fotoğrafını çekerler. İlk geldiğimde içeri ağlamaya başladım. Ağlama fotoğrafını çekelim dediler. Zorladım kendimi, fotoğrafımı çektiler” (Hidayet, 63).

“Buraya ilk geldiğimde bir daha çıkamayacağım diye düşündüm” (Aziz, 56).

b. Ceza infaz süreci

Görüşmeler sırasında katılımcılar yaşadıkları birçok farklı duyguyu dile getirmişlerdir. Bu duygular arasında en hâkim olanları aileye ve özgürlüğe duyulan özlemdir. Hissettikleri yaş sorulduğunda ise çoğu hükümlü oldukları yaştan daha genç hissettiklerini belirtmişlerdir.

Aileye duyulan özlem

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin en çok sıkıntı çektikleri konulardan bir tanesi ailelerine duydukları özlemdir. Ebeveynlere, eşlere ve özellikle de çocuklara ve torunlara duyulan özlem yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki psikolojik durumlarını olumsuz etkilemektedir. Ailelerine duydukları özlemi dile getirirken de alternatif ceza infaz yöntemlerinin (elektronik kelepçe, denetimli serbestlik) uygulanabileceğini sıklıkla dile getirmişlerdir.

“Hırsızlık yapsam şahsen tamam ama üzülyorum. Çocuğum 19 aylık (ikinci eşinden). Buraya geliyor, baba diyor, onu özlüyorum (Gözleri doluyor). Aileyi özlüyorum. Aklım eşimde kalıyor. En üzüldüğüm nokta hanımın yalnız kalması” (Necdet, 67).

“Kamudan ceza alanlar için bu yaştan sonra çok zor. Ben hayatımda karakol yüzü görmedim. Benim için, ailem için ağır oldu. Gençliğimde yapmış olsam tamam bu adam şu suça eğilimli dersin. Bizim gibi hiç sicili olmayanlara kamu davası yerine denetimli serbestlik olabilir. En azından ailemizin yanında olurduk” (İsmail, 73).

“11 yıldır içerdeyim iyi halimi bozmadım. Bakanlığın buna çözüm bulması gerekiyor. Denetimli serbestlik, kelepçe, uygu bir şekilde evlerine, ailelerinin yanına göndermek olabilir. Yaşlılar illa ölsün mü içerde, bunu düşünmeleri lazım” (Seyfettin, 69).

“67 yaşındayım, bu saatten sonra eşimin, torunlarımın yanında olmak gerekir. Burada iki tane mahkûm gitti (öldü). Garantisi yok bu işin. Bizim gibi yaşlılar için kelepçe olsa ne olur. Ailenin içinde olmak farklı bir şey. Evde olsam çocuklarım bana danışır. Aile bağları daha kuvvetli olur” (Cevdet, 67)

“Denetimli serbestlikte olsak gözümüzün önüne bakarız. İnsanların içinde daha disiplinli oluyorsun, daha bir hayata sarılıyorsun. Denetime çıksam sanki Kâbe’ye gitmiş gibi olurum” (Ahmet, 61).

Utanç duygusu

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin hissettikleri utanç duygusu bazı aile bireylerinden ve yakın çevrelerinden ceza infaz kurumlarında olduklarını sakladıkları görülmüştür. Şehir dışında ya da yurt dışında çalışıyor izlenimi yaratan yaşlı hükümlülerin özellikle torunlarına bu durumu açıklamakta zorlandıkları görülmüştür.

“Ailem, çocuklarımın hepsi gelir. Ben etraftan saklıyorum burada olduğumu. Ben sevilen bir insanım. Ben cezaevine girdim diyemiyorum, komşularıma söyleyemiyorum, utanıyorum” (Adem, 65).

“Cezaevinde olduğumu birkaç kişi biliyor. Biri vasi, dışarda işlerimi takip eden kişi” (Dursun, 66).

“Torunum soruyor neredesin diye. Gürcistan'dayım dedim. Onları böyle avutuyorum. Ailemle telefonda görüşüyorum” (Muharrem, 62).

“Bu yaştayım, hanım üzüntüden vefat etti. Çocuklarım çok mutsuz. Bugün görüş var. Torunum gelecek. Torun sorunca ne iş yapıyorsun dede deyince, bahçe suluyorum diyorum” (Adem, 65).

“Gençken cezaevinde olmayı pek önemsemiyordum. Şu an torunlarım var, bana çok düşkünler. Beni şehir dışında çalışıyor biliyorlar” (Mahmut, 68).

Özgürlüğe duyulan özlem

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlüler ailelerinin yanı sıra özgür hayatı özlediklerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

“Son derece kötü cezaevinde yaşam, çok zor. İnsan dışarıyı özleyiyor” (İrfan, 60).

“İnsan çıkınca o sekiz saat bile ilaç gibi geliyor. İzin sonrası hüzün çöküyor” (Hidayet, 63).

“Özgürlüğünüzden mahrum olmak kötü bir şey” (İrfan, 61).

Açık ve kapalı ceza infaz kurumlarını özgürlük açısından karşılaştırmaları islendiğinde ise yaşlı hükümlüler açık ceza infaz kurumunun kapalıya göre daha özgür bir ortam sağladığını belirtmişlerdir.

“Kapalıya göre burası çok özgür bir ortam, insanlar hayata hazırlanıyor. Çok farklı burası çalışma var” (Yusuf, 68).

“Kapalı benim için mezara girmek gibi. Burada da yanlış yaptığın zaman seni kapalı ile korkutuyorlar” (Yaşar, 68).

“Kapalıdan açığa çıkmak, cehennemden cennete çıkmak gibi” (Hidayet, 63).

“Açıkta her tarafı gözün görüyor. Kapalıda tek göğü görüyorsun. Kapalıda çok ağladım hocam. Ağlaya ağlaya bir hal oldum” (Tayfun, 67).

“Kapalıda çalışma imkânı yok. Açıkta çalışma imkânı var. Kapalı 4 duvar, dışarıyı göremiyorsun. Tek bir odanı içindesin. Allah kimseyi oralara düşürmesin. Açıkta havayı görüyorsun. Yarı özgürlük. İstedğin an telefon açıyorsun. 3 gün izin alıyoruz gidiyoruz. Cenazen olursa gidebiliyorsun. İlk açığa çıktığımda yarı özgür hissettim. Kapalıda haftada bir gün 10 dakika telefon hakkın var. Açıkta açık görüş imkânının var” (Hacı, 60).

Hissedilen Yaş

Yaşlı hükümlülerin duyuşsal durumlarını belirlemek ve bu boyutu daha basit bir şekilde resmetmek için yaşlı hükümlülere hissettikleri yaş sorulmuştur. Böylece içinde buldukları fiziksel ve ruhsal durumun bütüncül bir analizinin yapılması mümkün olmuştur. Birçok katılımcı kendilerini oldukları yaştan daha genç hissettiklerini belirtmişlerdir.

“Kendimi 40-45 yaşında hissediyorum. Yürümeyi seviyorum. Bisiklete binerim bağa bahçeye gidince” (Necdet, 67).

“İçeri girmeden önce sorsanız 29 derdim, burada şimdi 30 oldum. Yaşımı bu zamana kadar hiç bilmem” (Samet, 57).

“Bu yaştan sonra açık cezaevi bizim için huzurevi gibi. Benim isteğim köyümde evim olsun, torunlarım yanımda olsun, başka dileğim yok. Ben evden de çıkmam. İzne gittiğimde çarşıya bile çıkmadım. Kendimi 40-50 yaşında hissediyorum” (Kahraman,72).

“Yaşlandığımı hissediyorum, yorgunluk oluyor insanda. Gönül yorgunluğu derler ya. Kendimi olduğumdan genç hissediyorum ama dışarda olsam kendimi daha zinde hissederdim” (Halil, 60).

“Gönüle kaldıktan sonra 18 hissediyorum ama 66 yaşındayım” (Abdullah, 66).

“Ben hiç yaşımı düşünmedim, daha genç hissediyorum. Hep çıkacağım, kurtulacağım diyorum. Çalışacağım, çocuklarıma yardımcı olacağım diyorum. Güçlüyüm, öyle de olmak zorunda.” (İrfan, 60).

“Kendimi 30-35 gibi hissediyorum çünkü dışarıda dolu dolu yaşadım” (Dursun, 66).

“Kendimi 45 yaşın üzerinde hissediyorum. Yürüyorum, koşuyorum” (Seyfettin, 69).

“Buralar beni üzüyor artık. Şimdi bakıyorum kendime, 3 çocuk yetiştirmişim. Burada olmak zor geliyor bu yaşta ama sorsan 35 yaşında hissediyorum” (Mahmut, 68).

Birçok katılımcı kendilerini oldukları yaştan daha genç görmekte olsa da, ceza infaz sürecinin kendilerini yıprattığını, bu süreç olmasaydı kendilerini daha genç ve enerjik hissedeceklerini belirten hükümlüler de bulunmaktadır. Yaşlanma süreçlerini hem fiziksel hem de ruhsal değişikliklerle tasvir etmişlerdir.

“Bu süreçte yaşlandığımı hissettim. Saçlarım döküldü, dişlerim protez. Bugüne kadar karakol yüzü görmemişim. Bir anda dünya tepene çökmüş gibi. Cezaevine girmeseydim çok daha genç hissederdim” (Adem, 60).

“Tansiyonum var, dişlerim kötü, idare ediyorum. Yaş ilerlemiş, hayatın çileyle geçmiş. Şimdi son günlerimi eziyet ile geçirerek gidiyorum. Yaşlıyım, ihtiyar diyorlar. Zoruma gidiyor. Birisi ihtiyar dediği için 3 ay küstüm. İsmimle hitap etmelerini isterim” (Yaşar, 68).

“Ben 3 sene zarfında yaşlandığımı hissettim. Emin ol, bir bakan bir daha bakardı. 5 sene önce saçımda beyaz yoktu” (Tahsin, 61).

“Benim gençlik resmime bakın tanıyamazsınız. Yaşlandığımı hissediyorum. 60 yaşından daha fazla hissediyorum. Dışarıda farklı sosyal yaşantılar olduğu için daha genç hissedersin. Burada hep mahkûm psikolojisi, moralin düşük olduğu için daha yaşlı hissediyorsun” (Hacı, 60).

“Cezaevinde yaşlandık. Dışarıda olsa farklı olurdu” (Haydar, 64).

c. Salıverilme sonrasına ilişkin kaygılar

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin tahliye sonrası dışarıdaki yaşama uyum sağlama konusunda endişe duyduklarını göstermiştir. Yaşlı hükümlüler salıverilme sonrası iş bulmakta zorlanacaklarını, toplum tarafından damgalanarak ayrımcılığa maruz kalacaklarını düşünmektedirler.

“İşveren sicile bakıyor. Sürekli gözler üstünüzde oluyor. İlk başta mağduriyet oluyor. Buradan çıkınca yeniden işe başlayacağım. Sıfırdan başlayacağım” (Koray, 51).

“Mahkûm sıfatı olduğu için topluma adapte olmamız zor oluyor. Damgalanma oluyor. Vekilliğe aday olmak istedim ama utandım hırsızdan vekil mi olur derler diye” (Samet, 54,).

“Bilmiyorum topluma nasıl gireceğiz. Korkuyor insan. Eve gittim bir hafta dışarı çıkmadım. Dışarı çıktıktan sonra iş bulma umudu yok, kim iş verecek ki” (Kurtuluş, 60).

d. Psikososyal servisten yararlanma

Yapılan görüşmeler psiko-sosyal servisten faydalanan hükümlülerin sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir. Psiko-sosyal servisten yararlanmama nedenleri arasında psiko-sosyal desteğin faydalı olacağını düşünülmemesi, psiko-sosyal servisten ilgi beklenmesi ve girişimde bulunulmaması ve psiko-sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği ya da olmaması bulunmaktadır. 11 yıldır ceza infaz kurumunda olan bir hükümlünün açık ceza infaz kurumuna geldiğinden beri psiko-sosyal servisten herhangi bir uzmanla görüşmediğini belirtmesi dikkat çekicidir.

“Geçmiş tazelemek bazen iyi olmuyor. Tabi bir şeyler paylaşınca insan bir şeyleri atabiliyor. Bu bence deşarjdır. Fakat bunu burada pek yapmıyorlar. Psikologla hiç görüşmedim” (Halil, 60).

“Psikologlar çağırıyorlar. İstesem de ilgi olacağını düşünmüyoruz. Hiç kimseyi çağırıyorlar, görüyoruz. Psiko-sosyal servisten daha fazla yararlanmak isterdim. Sizinle konuşmak bile beni rahatlatıyor” (İrfan, 60).

“Psikolojik olarak çok sıkıntılıyım. 7 sene kapalıda kaldım. Psikoloğa hiç çıkmadım” (Haydar, 64).

“Psiko-sosyal servis ile görüşmedim diğer ihtiyaçlarımı düşünmekten” (Aziz, 56).

“Psikologla hiç görüşmedim. Dilekçe yazmam gerekiyor. Olur mu olmaz mı (düşünüyorum)” (Necdet, 67).

“Şu an psikologla görüşme ihtiyacım yok. Zaten cezaevinde de öyle bir imkân yok. Psikolog doğum izninde şu an. Sosyal hizmet uzmanı da yok” (Hacı, 60).

“İlk geldiğimde psikologla görüştüm, onun dışında bir daha görüşmedim” (Koray, 51).

3. Tinsel Boyut

Tinsellik yaşlılıkta oldukça öne çıkan bir gelişimsel boyuttur. Özellikle ülkemizde yaşlılıkta birlikte dini pratiklerin arttığı görülmektedir. Yapılan görüşmeler de bu durumun ceza infaz kurumlarında benzer şekilde seyrettiğini göstermektedir. Sağlık durumları elverdiği sürece yaşlı hükümlüler namaz kılma, oruç tutma, Kuran okuma gibi dini pratikleri yerine getirdikleri, ceza infaz süreciyle dini pratiklerin arttığı gözlemlenmiştir.

“Daha önce burada kaldığımda Kuran kursu vardı. Ona katılmadığıma pişman oldum. Ramazan’da tüm orucumu tuttum. Alkol ile artık sıkıntım yok” (Koray, 51).

“Suçluluk duygusuyla başa çıkmak için namaz kılıyorum, gazete okuyorum, bulmaca çözüyorum” (Halil, 60).

“Dışarıda namaz kılmıyordum, içerde öğrendim. Dışarıda ayaklarım yere basmıyordu. Sincan Kapalı’da 4 kişi kalıyorduk. Genç namaz kılıyordu. Ben bu yaşa gelmişim, kalk silkelen dedim. O gün bir başladım. O çocuk öğretti bana namazı. Eroinmandı. Krize girdiğinde soğuk suya sokuyordum. O da benim gibi namaza orda başlamış. O zamandan beri namazıma devam ediyorum. Çıkınca cami yaptıracağım. Geri kalan hayatımda kendimi hayır işlerine adayacağım” (Dursun, 66).

Ceza infaz süreciyle birlikte dini pratiklerde artış görülse de bazı katılımcılar diğer hükümlülerin gösteriş için sadece ceza infaz kurumunda kaldıkları sürece dini pratikleri yerine getirdiklerini belirtmişlerdir:

“Burada namaz kılmıyorum. Burada namaz kılanlar hep ırzcılar. Şimdi burada hoca olmuşlar” (Samet, 57).

“Ben kendi kendime tespih çekiyorum, bildiğim duaları okuyorum. Burada bazıları hapisneden çıkmak için namaza başlıyorlar” (Asım, 65).

“Burada namaz kılıyorlar ama dışarı çıkınca alkol alıyorlar” (Halil, 60).

TARTIŞMA

Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemek için yapılan bu çalışmada yaşlı hükümlülerin özellikle sosyal ve duyuşsal boyutlarda birçok ihtiyaçlarının olduğu, bir

boyuttaki ihtiyacın ise diğer boyutu da olumsuz olarak etkilediği görülmüştür. Öte yandan tinsel ihtiyaçların büyük bir oranda da karşılandığı göze çarpmaktadır. Psiko-sosyal ihtiyaçların ise bir bütün olarak yeteri kadar karşılanamadığı, yaşlı hükümlülerin alternatif ceza infaz biçimlerini talep ettikleri görülmüştür.

Yaşlanmakta olan birey için ailesi en temel sosyal destek mekanizmasıdır ve bu araştırmanın gösterdiği gibi yaşlı hükümlüler için de ailenin psiko-sosyal iyilik haline olan etkisi çok büyüktür. Hükümlülerin aileleri ile kurdukları iletişimin hükümlülere psiko-sosyal destek sağladığı daha önceki çalışmalar tarafından da vurgulanmıştır (İçağasioğlu Çoban ve Akgün, 2011; Polat, 2016). Ceza infaz sürecinde aile bağlarının güçlü tutulması rehabilitasyon sürecine katkıda bulunarak mükerrer suçların işlenmesinin önlenmesine yardımcı olmakta, salıverilme sonrası toplumsal hayat uyumu da kolaylaştırmaktadır (Loucks, 2004). Bu sebeple araştırma sonuçlarında da ortaya çıkan coğrafi mesafenin uzaklığı, görüş sürecinin zorluğu ve maddi yetersizlikler, aile bağlarının güçlendirilmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin diğer hükümlülerle nitelikli ilişki kurmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde sosyal aktivitelere katılım oranı yapısal sebeplerden (açık ceza infaz kurumlarındaki çalışma zorunluluğu) dolayı düşüktür. Polat (2016) da çalışmasında sosyal ve kültürel faaliyetlere hiçbir zaman katılmadığını belirten yaşlı hükümlü oranının oldukça yüksek (%38,3) olduğunu belirtmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal aktiviteler yaşlı bireylerin psiko-sosyal iyilik halini güçlendirmekte ve diğer hükümlülerle olan ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir (Paggi, Jopp ve Hertzog, 2016; Joulain vd., 2019; Pressman vd., 2009). Bu durumda yaşlı bireylerin sosyal destek mekanizmalarını güçlendirmek ve rehabilitasyonu desteklemek için yaşlı bireylerin gelişimsel özelliklerine uygun sosyal aktivitelerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin en çok özlem duygusuyla mücadele ettiklerini göstermiştir. Benzer şekilde önceki çalışmalarda da hükümlülerin en çok ailelerine duydukları özlem duygusuna vurgu yapılmaktadır (De Smet vd. 2017; Loucks, 2004; Polat, 2016; Snyder vd., 2009). Bu özlem duygusuna çözüm olarak yaşlı hükümlüler tarafından alternatif (ev hapsi, denetimli serbestlik) ceza infaz yöntemleri dile getirilmiştir. Bu çözüm diğer çalışmalarda da katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır (Loucks, 2004; Polat, 2016). Duyuşsal ihtiyaçlar kapsamında sorulan "hissedilen yaş" sorusuna verilen yanıtlar ise çeşitlilik arz etmektedir. Bulunduğu yaştan kendini daha genç hisseden yaşlı hükümlüler olduğu gibi, kendini olduğu yaşta

ya da daha yaşlı hisseden hükümlüler de bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalar, ceza infaz sürecinin yaşlanma sürecini hızlandırdığını; yaşlı hükümlüleri fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz etkilediğini göstermektedir (Bretschneider ve Elger, 2014; Heidari vd., 2017). Buna karşın ceza infaz sürecinin yaşlanma süreçlerini de olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmaları destekler nitelikte olsa da (Heidari vd., 2017; Soytürk, 2013), hiss edilen yaşın değişmemesi umut duygusunun yaşlı hükümlüler arasında hakim olduğuna işaret etmektedir.

Yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecinde karşılaştıkları diğer bir sorun ise yaşlı ayrımcılığıdır. Farklı ülke örneklerinde de yaşlı hükümlüler diğer hükümlüler tarafından alay konusu olabilmekte ve statü kaybına uğramaktadırlar (Bergman ve Amir, 1978; Kerbs, 2001). Polat (2016)'ın çalışmasında yaşlı hükümlülerin %40,8'i ceza infaz kurumlarında farklı yaş gruplarıyla bir arada kalmayı olumsuz bir deneyim olarak değerlendirirken, sadece %22,5 oranında katılımcı yaşlı bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek adına yaş gruplamasına gidilmesini önermiştir. Her ne kadar Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 24. maddesinde hükümlülerin yaşlarına göre sınıflandırılmaları ile ilgili bir ibare bulunsa da (CGTİ, 2004), yaş gruplamaları sadece 18 yaş altı ve üstü olarak kurumsal olarak yapılmıştır ve 50 yaş üstü hükümlüler için resmi bir düzenleme bulunmamaktadır. Yaşa göre gruplandırılmaların yaş ayrımcılığını güçlendiren bir durum olması literatürde hâkim olan bir konu olsa da ceza infaz kurumları bağlamında gruplandırılmaların yaşlı hükümlülerin güvenliği, rehabilitasyonu ve kurumlar açısından da maliyet etkin olmaması sebebiyle tercih sebebi olabilmektedir (Kerbs ve Molley, 2009).

Görüşmelerden de anlaşıldığı gibi ceza infaz kurumları bünyesindeki psiko-sosyal servislerde hükümlülere yönelik birçok rehabilitasyon programı (Öfke Kontrolü Programı, Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı, İntihar ve Kendine Zarar Verme Konusunda Farkındalık Programı, Özel Gözetim ve Denetim Programı, Salıverilme Öncesi Mahkûm Gelişim Programı ve Önce Düşün gibi) bulunsa da açık ceza infaz kurumlarında bu programlar uygulanmamaktadır. Bu programlar kapalı ceza infaz kurumlarında ise tüm yaş gruplarına standart bir biçimde uygulanmaktadır. Ayrıca yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal servisten faydalanma düzeylerinin düşük olması da dikkat çeken bir bulgudur. Polat (2016) da çalışmasında yaşlı hükümlülerin yarıdan fazlasının (%64,2) psiko-sosyal servisten yararlanmadıklarını tespit etmiştir.

Tinsel ihtiyaçlar ise ceza infaz sürecinde diğerk tüm ihtiyaçlar arasında en çok karşılanan ihtiyaçtır. Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin dini pratikleri yerine getirdikleri ve tinsel ihtiyaçlarını karşıladıkları görülmüştür. Ayrıca dini pratiklerde bulunmayan yaşlı hükümlülerin de bu süreçte oruç tutma, namaz kılma, Kur'an okuma gibi pratiklere başladıkları görüşmüştür. Hükümlüler için açılan Kur'an kursları, din görevlileriyle yapılan sohbetler tinsel ihtiyaçları destekleyici niteliktedir. Polat'ın çalışmasında da yaşlı hükümlülerin büyük bir oğunluğ (%82,1) ceza infaz sürecinde dini inanç ve ibadetlerinin kendileri için oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir (2016). Dini pratikler ve tinsellik yaşlı hükümlülerin en önemli psiko-sosyal destek mekanizmalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Yapılan görüşmeler yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal destek ihtiyaçlarının ceza infaz süreci ile sınırlı olmadığını göstermiştir. Her yaş grubunda olduğu gibi yaşlı bireyler için de salıverilme sonrası toplumsal hayata uyum sürecinde destek önem arz etmektedir. Yapılan diğerk çalışmalar da yaşlı hükümlülerin salıverilme sonrası da psiko-sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyaç duydıklarını göstermektedir (Heidari ve ark., 2017; Loucks, 2004). Bu sebeple salıverilme sonrası yaşlı bireylerin sosyal uyum, iş bulma, ev bulma gibi konularda da desteklenmeleri gerekmektedir. Bu ihtiyacın karşılanması için 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu kapsamında ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlülere yardımcı olmak üzere koruma kurulları oluşturulmuştur (CTGM, 2020). Bu kurulların varlığı ve hizmetleri konusunda yaşlı hükümlülerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlüler sıklıkla 65 yaş üstü bireylerin infazında alternatif yöntemler kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ceza infaz kurumu koşullarının yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun olmaması ve yaş ilerledikçe mükerrer suçların azalması (Roberts, 2015) konut infazı ve denetimli serbestlik gibi uygulamalar için haklı bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu konuda da lkemizde COVID-19 salgını sonrasında bulaş riskinin ceza infaz kurumlarında yüksek olması sebebiyle düzenlemeler yapılmıştır. 15 Nisan 2020'de Resmi Gazete'de yayınlanan "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" göre ağır bir hastalık, engellilik veya kocama nedeniyle hayatını yalnız idame ettiremeyen 65 yaşını bitirmiş hükümlüler denetimli serbestlikten faydalanabilecek, belirli suçlar haricinde 65 yaşını bitirmiş hükümlüler hükümlerinin son 1 yılını, 70 yaşını bitirenler hükümlerinin son 2 yılını, 75 yaşını bitirmiş hükümlüler ise hükümlerinin son 4 yılını konut infazı ile geirebileceklerdir.

Yaşlı hükümlülerin COVID-19 salgınından etkilenmelerini azaltmaya yardımcı olan bu alternatif ceza infaz uygulamaları, yaşlı bireylerin psiko-sosyal iyilik hallerine de katkıda bulunacaktır.

Tutuklu ve hükümlü bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimlerinin sağlanmasında özellikle sosyal hizmetin rolü oldukça büyüktür. Bu süreçte psiko-sosyal desteğin sağlanması hem hükümlünün iyilik hali hem de arzu edilen topluma kazandırılmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için büyük önem arz etmektedir (İl, 2003; Yücel, 2016) . Her açıdan örseleyici olan bu süreç özellikle yaşlılar gibi dezavantajlı gruplar için daha yıpratıcı olabilmektedir. Farklı gelişimsel özellikler ve ihtiyaçlar, özgürlüğün kısıtlanması ile birlikte daha fazla ön plana çıkabilmektedir. Çok boyutlu ve bütüncül bir değerlendirme yapabilme kapasitesine sahip olan sosyal hizmet uzmanları, tutuklu ve hükümlü bireylerin hem ceza infaz sürecinde hem de salıverilme sonrası toplumsal hayat uyum sağlama sürecinde birçok rol üstlenmektedir. Ceza infaz sürecinde kaynaklarla bağlandırma, hak savunuculuğu, danışmanlık ve eğiticilik gibi birçok rol üstlenen sosyal hizmet uzmanı, özellikle yaşlı bireylerin farklı gelişimsel özelliklerini ve ihtiyaçlarını bildikleri için, bu ihtiyaçlara cevap verebilecek bilgi, beceri ve değer bütününe sahiptir. Bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, aile ile iletişim kurma, medikal ihtiyaçların belirlenmesi ve giderilmesinde aracı olma, salıverilme sonrası sosyal hayata uyumda destek sağlama bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla başvurduğu uygulamalardır. Bütün bu becerilerin yanı sıra adli sosyal hizmet alanında yaşlı bireylerle çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının ve vaka yöneticilerinin koordinasyon becerisi, çok boyutlu değerlendirme yetisi, farklı düzeylerde müdahale becerisi, savunuculuk ve motivasyonel görüşme yapabilme becerisine sahip olması gerekmektedir.

SONUÇ

Ceza infaz kurumlarındaki yaşlı hükümlülerin sayısının artması, sosyal hizmet mesleğinin odağında olan ve dezavantajlı bir grup olarak nitelendirilen yaşlıların refahının sorgulanmasına neden olmaktadır. Hem “yaşlı” hem de “hükümlü” olmaktan kaynaklanan bu çifte dezavantaj, yaşlı hükümlülerin ceza infaz sürecindeki gereksinimlerini ön plana çıkarmaktadır. Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmada, yaşlı hükümlülerin sosyal, duyuşsal ve tinsel boyutlardaki ihtiyaçlarına yönelik tespitler yapılmıştır. Alanda benzeri bulunmayan bu çalışmanın bulguları hem literatüre katkıda bulunmakta, hem de yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarına yönelik sosyal hizmetlerin ve sosyal

politikaların geliştirilmesine yönelik kanıt teşkil etmektedir. Her ne kadar COVID-19 salgınıyla birlikte birçok yaşlı hükümlü denetimli serbestlik gibi alternatif ceza infaz yöntemlerinden yararlanmaya başlamış olsa da, özellikle kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan 50 yaş üstü birçok hükümlü ve tutuklunun psiko-sosyal refahını iyileştirmek büyük önem arz etmektedir.

Yapılan görüşmelerde yaşlı hükümlülerin nitelikli sosyal ilişki kurmadıkları ortaya çıkmıştır. Hükümlülerin ailelerinden uzakta farklı şehirlere nakil edilmesi, aynı şehirde olanların ise yine uzak ilçelerde bulunan ve toplu taşımayla ulaşımın zor olduğu ceza infaz kurumlarına erişememesi, yaşlı bireylerin aileleriyle yüz yüze görüşmesi yönünde engel teşkil etmektedir. Bu hususta mümkün olduğunca yaşlı bireylerin ailelerine yakın ceza infaz kurumlarına nakil edilmeleri, ceza infaz kurumlarına ulaşım araçlarının çeşitlendirilmesi, sıklaştırılması ve yol masraflarını karşılamakta güçlük çeken aileler için maddi destek mekanizmalarının oluşturulması önerilmektedir.

“Görüş kurallarının sıkı olması” da aileleri, akrabaları ve diğer arkadaşları ile yüz yüze görüşmeden caydıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Hem hükümlülerin, hem de ailelerinin güvenliği açısından yapılan bu uygulamaların insan onuruna yakışır ve mahremiyetin korunarak yapılmasının güvence altına alınması önerilmektedir. Buna ek olarak aile ile görüşme odalarının çoğaltılarak yaşlı hükümlülere öncelik verilmesi, aileleriyle birlikte kalma sürelerinin uzatılması önerilmektedir.

Ceza infaz kurumlarındaki diğer hükümlülerle olan ilişkiler ise dikkat çeken diğer bir konudur. Yaşlı hükümlüler diğer hükümlülerle arkadaşlık yapılmayacağını düşünmekte, genç hükümlülerin ise onlara saygı göstermediğini belirtmektedirler. Ancak yaşlı hükümlülerin en yakın sosyal ağını oluşturan kişilerin diğer hükümlüler olduğu düşünülürse, hükümlüler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi psiko-sosyal iyilik hali açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda hem hükümlülerin kaynaştırılması ve kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi için etkileşimi artıracak sosyal aktivitelerin düzenlenmesi önerilmektedir. Örneğin akşamları ve hafta sonlarında yaşlı hükümlüleri zorlamayacak spor faaliyetlerinin (bocce ve masa tenisi gibi) ve oyun turnuvalarının (tavla, satranç, masa oyunları gibi) düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca hükümler arasında uygulanacak mentörlük gibi programlarla yaşlı ve genç hükümlülerin birbiriyle eşleştirilerek birbirlerine mentör olmaları kuşaklararası ilişkileri iyileştirmek ve özellikle ceza infaz kurumuna yeni gelenlere destek olmak açısından da faydalı olacaktır. Farklı kuşaklar arasındaki sorunların çözülememesi ve talep olması durumunda ise yaşlı hükümlülerin kendi yaşlılarıyla aynı koğuştta kalma imkânının

sağlanması da önerilmektedir. Ayrıca hükümlüler arasında yaş ayrımcılığı konusunda farkındalık yaratma çalışmaları yürütülmesi de önerilmektedir.

Bütün bu sosyalleşmeyi artıracak ve hükümlüler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmeye destek olacak aktivitelere ek olarak yaşlı bireylerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri kursların açılması da önerilmektedir. Yaşlı hükümlüler çalıştıkları için kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kurs imkânlarına sahip değildirler. Yaşlı bireylerin iş yüklerinin hafifletilerek bu araştırma sonucu ortaya çıkan bahçecilik, sebze-meyve yetiştirme, hayvancılık, arıcılık gibi kursların açılması önerilmektedir. Böylece yaşlı hükümlülerin hem sosyalleşebilecekleri, hem de onları salıverilme sonrası hayata hazırlayacak becerileri kazandıracak bir ortam sağlanacaktır.

Yaşlı hükümlülerin duyuşsal ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda kuruma ilk geldiklerinde yaşadıkları eziklik, mahcubiyet, suçluluk ve umutsuzluk duyguları ile başa çıkabilmeleri için psiko-sosyal servisin desteğinin ön plana çıkması gerekmektedir. Bu bağlamda psiko-sosyal servisin özellikle kuruma yeni gelen yaşlı hükümlülerle daha fazla görüşme yapmaları önerilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi hükümlüler arasında uygulanacak bir mentörlük programı, kuruma yeni gelen yaşlı bireylerin olumsuz duygularla başa çıkmalarına ve kuruma uyum sağlamalarına yardımcı olacaktır.

Aileye duyulan özlem ceza infaz sürecinde yaşlı hükümlüler arasında hâkim olan duygular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda psiko-sosyal destek sürecine ailelerin de müdahil edilmesi önerilmektedir. Üç ayda bir yapılan izinlerin iki ayda bir olarak sıklaştırılması ve süresinin bir haftadan iki haftaya çıkarılması önerilmektedir. Yaşlı hükümlülerin aileleriyle de düzenli görüşmeler yapılması, gerekli durumlarda ise yaşlı bireylerin evlerinin ziyaret edilerek sosyal inceleme raporları oluşturulması, buna göre de uygun sosyal hizmet müdahaleleri geliştirilmesi önerilmektedir.

Araştırma bulguları yaşlı bireylerin psiko-sosyal servisten yararlanma düzeylerinin düşük olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal servisten daha çok yararlanmalarının sağlanması, yaşlı hükümlülerle düzenli olarak görüşmelerin yapılması, psiko-sosyal servise başvurmayı kolaylaştırmak için matbu dilekçe örneklerinin sağlanması ya da yaşlı bireyler için dilekçe verme zorunluluğunun kaldırılması önerilmektedir. Ayrıca mevcut rehabilitasyon programlarının yaşlı

bireylerin gelişimsel özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi ve yaşlı hükümlülere özel grup çalışmalarının tasarlanması önerilmektedir.

Psiko-sosyal destek ihtiyacının saliverilme sonrasında da devam etmesi bu araştırmanın bulguları arasındadır. Özellikle uzun süre ceza infaz kurumunda kalmış ve ceza infaz kurumunda yaş almış bireyler için tahliye sonrasında yönelik oryantasyon programlarının hazırlanması önerilmektedir.

Araştırmanın tüm bulguları ve özellikle de yaşlı hükümlülerin ailelerine ve özgürlüğe duydukları özlem göz önünde bulundurulduğunda yaşlı bireylerinin cezalarının alternatif yöntemlerle (denetimli serbestlik, konut infazı gibi alternatif yöntemler uygulanamıyorsa) infaz edilmesi daha uygundur. Ancak suçun niteliği gibi nedenlerden alternatif yöntemler uygulanamıyorsa yaşlı hükümlülerin kendilerini daha özgür hissedebilecekleri açık ceza infaz kurumlarının tercih edilmesi önerilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi yaşlı hükümlülerin refahı yeterince bilinmeyen bir alandır ve alanda bu tür birçok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlı hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçlarının belirlenmesi de büyük önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklem ya da çalışma gruplarına farklı şehirlerdeki farklı tip ceza infaz kurumlarının dâhil edilmesi, yaşlı kadın hükümlülere yönelik çalışmaların yapılması ve bu çalışmalarda nitel, nicel ve karma yöntem gibi farklı yöntemlerin kullanılması, yaşlı hükümlü refahı alanını zenginleştirerek bu alanda tasarlanacak sosyal hizmetlerin ve politikaların şekillenmesine yardımcı olacaktır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.04.2017 tarihli ve 118 sayılı onay belgesi alınmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanmış, araştırmaya katılmak istedikleri takdirde ıslak imzalı olarak bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Araştırmanın tüm aşamaları araştırma etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiş, herhangi bir etik sorun ya da ikileme karşılaşmamıştır. Makaledeki alıntılarda kullanılmak üzere katılımcılara gerçek adları dışında bir isim verilmiş, kimliklerini ifşa edecek bilgiler kullanılmamıştır. Makalenin hazırlanmasında yayın etiği göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aday, R.H. (1994). Aging in prison: a case study of new elderly offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 38, 79-91.
- Aday, R.H., Krabill, J.J. & Deaton-Owens, D. (2014). Religion in the Lives of Older Women Serving Life in Prison, *Journal of Women & Aging*, 26(3), 238-256.
- Aday, R.H.,ve Maschi, T. (2019). The Challenge of Managing Aging Prisoners. Devon L. L. Polaschek Andrew Day Clive R. Hollin. *The Wiley International Handbook of Correctional Psychology*. Wiley Blackwell:US, 144-158.
- Bergman S, Amir, M. (1973). Crime and Delinquency among Aged in Israel, an Experience Survey. *The Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines*, 11, 33-48.
- Bretschneider, W., Elger, B. (2014). Expert perspectives on western European prison health services: Do ageing prisoners receive equivalent care in prison? *Bioethical Inquiry*, 11, 319-331.
- Clear, T.R, Hardyman, P.I., Stout, B., Lucken ,K., Dammer, H. R. (2000). The Value of Religion in Prison: An Inmate Perspective. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(1), 53-74.
- Clear, T.R. & Sumter, M.T. (2002) Prisoners, Prison, and Religion. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35 (3-4), 125-156.
- CGTİ (2004). Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. No: 5275. Kabul Tarihi: 13.12.2004. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/5275.htm>
- CTGM (2020). Ceza İnfaz Kurumlarından Salıverilen Hükümlülere Yönelik Yürütülen Çalışmalar.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2005). Introduction: Entering the field of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (1-17). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Derezotes, D. S. (2000) *Advanced Generalist Social Work Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- De Smet, S., De Donder, L., Ryan, D., Van Regenmortel, S., Brosens, D., Vandeveld, S. (2017). Factors related to the quality of life of older prisoners. *Qualitative Life Research*, 26 (6), 1571-1585.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Ankara.
- Elder, G.H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual Review of Sociology* 1: 165–90.

- Goetting, A. (1984). The Elderly in Prison: A Profile. *Criminal Justice Review*, 9(2), 14-24.
- Gross, B. (2007). Elderly offenders: Implications for corrections personnel. *Forensic Examiner*, 16(1), 56–61.
- Haney, C. (2006). The wages of prison overcrowding: Harmful psychological consequences and dysfunctional correctional reactions. *Journal of Law & Policy*, 22, 265–293.
- Haugebrook, S., Zgoba, K.M, Maschi, T., Morgen, K., Brown, D. (2010). Trauma, stress, health, and mental health issues among ethnically diverse older adult prisoners. *Journal of Correctional Health Care*, 16, 220–229.
- Hayes, A.J., Burns, A., Turnbull, P., Shaw, J.J. (2012). The health and social needs of older male prisoners. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 27, 1155–1162. doi:10.1002/gps.3761
- Heidari, R., Wangmo, T., Galli, S., Shaw, D.M., Elger, B.S. (2017). Accessibility of prison healthcare for elderly inmates, a qualitative assessment. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 52, 223-228.
- Howse, K. (2003). Growing Old in Prison: A scoping study on older prisoners, Centre for Policy and Ageing and Prison Reform Trust, United Kingdom.
- Human Rights Watch (2012). Old behind bars: The aging prison population in the United States. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/usprisons0112webwcover_0.pdf
- İçağasıoğlu Çoban, A., Akgün, R. (2011). Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Kadın Hükümlülerin Psikososyal Durumlarının Saptanması ve Sosyal Desteklerinin Belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), 63-78.
- İl, S. (2003). Adli Sosyal Hizmet. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry*, 4 (2), 141-146.
- Joulain, M., Guillaume, M., Taliercio, A., Bailly, N., Ferrand, C. ve Gana, K. (2019). Social and leisure activity profiles and well-being among the older adults: a longitudinal study. *Aging and Mental Health*, 23, 77-83. 10.1080/13607863.2017.1394442.
- Kerbs J. J. (2000). The older prisoner: Social, psychological, and medical considerations. In: Dunlop BD, Rothman MB, editors. *Elders, crime, and the criminal justice system: Myths, perceptions, and reality in the 21st century*. Springer: New York, 207–228.
- Kerbs, J.J. ve Jolley, J.M. (2009). A Commentary on Age Segregation for Older Prisoners
Philosophical and Pragmatic Considerations for Correctional Systems, *Criminal Justice Review*, 34(1), 119-139.
- Koenig, H. G., George, L. K., & Siegler, I. C. (1988). The use of religion and other emotion-regulating coping strategies among older adults. *The Gerontologist*, 28(3), 303–310. <https://doi.org/10.1093/geront/28.3.303>

- Loucks, N. (2004). *Prison Without Bars: Needs, Support and Good Practice for Work with Prisoners' Families*. Dundee: Tayside Criminal Justice Partnership; Edinburgh: Families Outside.
- Maxwell, J. A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach*. (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Murdoch, N., Morris, P., Holmes, C. (2008). Depression in elderly life sentence prisoners. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 23(9), 957-62.
- Paggi, M. E., Jopp, D. & Hertzog, C. (2016). The Importance of Leisure Activities in the Relationship between Physical Health and Well-Being in a Life Span Sample. *Gerontology*, 62, 450-458. doi: 10.1159/000444415
- Polat, B. (2016). *Ceza İnfaz Kurumlarında Yaşlı Olmak: Yaşlı Hükümlülerin Sorunları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pressman, S., Matthews, K., Cohen, S., Martire, L., Scheier, M., Baum, A. ve Schulz, R. (2009). Association of Enjoyable Leisure Activities With Psychological and Physical Well-Being. *Psychosomatic Medicine*, 71, 725-732. 10.1097/PSY.0b013e3181ad7978.
- Resmi Gazete (2020). *Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Kanun No. 7242 Kabul Tarihi:14/4/2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200415-16.htm>
- Roberts, S.K. (2015). *Aging in Prison: Reducing Elder Incarceration and Promoting Public Safety*. Center for Justice at Columbia University: New York.
- Saygılı, S. ve Kökrek, Z. (1997). Yaşlılarda Suç İşleme Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Sempozyum*, 35 (1), 14-18.
- Snyder, C., Van Wormer, K., Chadha, J. & Jagers, J. (2009). Older adult inmates: the challenge for social work. *Social Work*, 54(2), 117-124.
- Soyturk, S. (2013). *Hükümlü Ve Tutukluların Sosyal Hizmet Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi: Karaman M Tipi Kapalı-Açık Cezaevi Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Stevens, B. A., Shaw, R., Bewert, P., Salt, M., Alexander, R. & Loo Gee, B. (2018). Systematic review of aged care interventions for older prisoners. *Australasian Journal on Ageing*, 37(1), 34-42.
- TÜİK (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar*, Haber Bülteni, Sayı: 33712. 18 Mart 2020.

- Uslu, N. (2010). Adli Psikiyatri Birimine Yatırılan Yaşlılarda Suç İşlemeyi Etkileyen Etmenler, Yayınlanmamış Psikiyatri Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Uzoaba, J.H.E. (1998) Managing Older Offenders: Where Do We Stand? Correctional Service of Canada. https://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r70_e.pdf
- Yücel, M.T. (2016). Adli Sosyal Hizmet Anlayışında Gerçekçi Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 3715-3733.
- Willis, J.W. (2007). Foundations of qualitative research: Interpretive and critical approaches. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zastrow, C. & Kirst-Ashman, K.K. (2015). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II. Ankara: Nika Yayınevi.